

e-ISSN: 2148-0494

dergıabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), Bahar 2017, Cilt:5, Sayı:9, 5:76-88

Gönderim Tarihi: 23.05.2017

Kabul Tarihi: 19.06.2017

MÂTÜRİDÎLER'E GÖRE NÜBÜVVETİN KAPSAM VE GEREKLİLİĞİ

Kılıç Aslan MAVİL*

Öz

Akıl-vahiy ilişkisi kelâm yönteminin en dikkat çekici ve tartışmalı boyutlarından birini teşkil eder. Klasik kelâm kitaplarında *akliyyât* (ulûhiyet) ve *sem'ıyyât* ayrımına gidilerek bu konuda bir denge sağlanmaya çalışıldığı görülür. Bununla birlikte birbirinden bağımsız iki ayrı bilgi kaynağı olan akıl ile naklin *nübüvvet* meselesi bağlamında kesiştiğini söylemek mümkündür. Mâtürîdîler'e göre nübüvvet kurumu aracılığıyla elde edilen bilgi, aklın hükmünün kesinlik taşıdığı *vâcip* (zorunlu) ve *mümteni'* (imkânsız) alanının dışında kalan, bu sebeple de akıl dışında başka bir bilgi kaynağına ihtiyaç duyulan *mümkünler* sahasına karşılık gelmektedir. Ancak risâletin konusu ve kapsamı açısından yapılan bu değerlendirme Mâtürîdî düşüncenin, Allah'ın peygamber göndermesinin gerekliliği (nübüvvetin hükmü) açısından da nübüvveti, Eş'ariyye'de olduğu gibi, aklî imkân (zorunsuzluk) çerçevesinde ele aldığı anlamına gelmez. Bu noktada şasırtıcı bir biçimde Mu'tezilî öğretiyeye yaklaşan Mâtürîdîler, nübüvvetin değeri bakımından zorunlu (*vâcip*) olduğu görüşünü benimsemektedir.

Anahtar kelimeler: Mümkün, mümteni', vâcip, nübüvvet.

THE CONTENT AND NECESSITY OF THE PROPHETHOOD ACCORDING TO THE MATURIDIS

Abstract

The relationship between the reason and revelation is one of the most remarkable and controversial aspects of the method of kalam. In the classical kalam books, it seems to be attempted to provide a balance in this issue by separating aqliyyat (knowledge originated from human reason) and sam'ıyyat (knowledge originated from the divine revelation). However, it is possible to say that the reason and the revelation, which are two independent sources of information, are to intersect in the context of the prophethood. According to the Maturidis, the prophethood corresponds to the mumkin (the possible field) which is outside of the wajib (necessary) and mumtani' (impossible) fields that reason is certain. Hence, there is a need for a source of information other than reason. However, this evaluation from viewpoint of subject and scope of the prophethood does not mean that the Maturidiyya also deals with the prophethood in the framework of mental possibilities as it is in Ash'ariyya. At this point, the Maturidis are close to the Mu'tazili teachings in a surprising manner are to embrace the view that to send a prophet is obligatory for God.

Keywords: Mumkin (possible), mumtani' (impossible), wajib (necessary), prophethood.

Giriş

İnsanın zatî varoluşunu tamamlayan bir unsur olan şahsiyet ve temayülleri ile onun yapıp etmelerini, başka bir deyişle kalbin fiilleri (psikolojik haller ve entelektüel tutumlar) ile organların fiillerini (davranışlar) birbirinden ayrı

* Yrd. Doç. Dr., AİBÜ İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kelâm ve İslâm Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, kmavil@ibu.edu.tr [ORCID ID](https://orcid.org/0000-0002-5038-9857) 0000-0002-5038-9857

keyfiyetler olarak değerlendirerek iman-amel ayrımına giden Mâtürîdiyye kelâmcıları, aynı doğrultuda din (iman/islâm) ile ahkâm (şerâî') arasına da kesin bir sınır çizilmesi gerektiğini savunmaktadır. Epistemolojik açıdan yaklaşıldığı takdirde ise bu ayrımın zıt kutuplarının akıl ile vahiy (sem') tarafından temsil edildiği görülmektedir.¹

Söz konusu ayrıma göre Allah'ın varlığı, birliği ve sıfatları, Allah-âlem ayrılığı, âlemin sonradan yaratılmış, sonlu ve sınırlı bir yapıda olması gibi itikadî meseleler *din* sahasını teşkil eder. İnsanoğlu, akli sayesinde hem kendi nefsinin hem de dışarıdaki varlıkları gözlemleyerek istidlâlde bulunmak suretiyle bu sahada doğru ve kesin bilgiye ulaşabilir. Zira yaratılmış varlıklar, tıpkı birer işaret levhası gibi Allah'ın varlığına ve O'nun yetkin niteliklerine dikkat çekmekte; İmam Mâtürîdî'nin ifadesiyle yaratıcısına *şehâdet* etmektedir. Akla düşen görev, duyuların gözlemiyle ulaşılan bu verileri bütüncül ve tutarlı bir tarzda okuyup, onların gösterdiği *zorunlu yöne* doğru hareket etmektir. Meselâ bazı kimselerin herhangi bir te'vile gitme ihtiyacı duymaksızın Tâhâ Sûresi 134. âyetin² zâhirine dayanarak peygamber göndermeden insanları helâke uğratıp onlara azap etmenin Allah hakkında câiz olmadığı fikrini ileri sürdüklerini belirten Mâtürîdî, bilakis Cenâb-ı Hakk'ın böyle bir tasarrufta bulunmasının aklen mümkün olduğunu söyler. Çünkü Allah Teâlâ insanlara delillerden hareketle neticeye ulaşma melekesi olarak akıl nimetini (hüccet) bahşetmiştir. Eğer onlar yeterince düşünüp akıl yürütürlerse Allah'ın kendi üzerlerindeki hakkını kavrayabilirler. Bu nedenle peygamber gönderilmese dahi, inkâr ve azgınlıklarından dolayı Allah'ın onları helâk etmesi apaçık bir delil ve hüccete dayandırılmış olur.³

1. Nübüvvetin Kapsamı

İmam Mâtürîdî, peygamber ve vahiy gönderilmeksizin insanların sorumlu tutulup cezalandırılmasının, ancak akıllarına gelebilecek bütün şüphelerin giderilmesi ve hiçbir mazeret öne süremeyecekleri şekilde tüm yönleriyle akli delilin ortaya konması halinde gerçekleşebileceğinin altını çizer. Dinler tarihi incelendiği takdirde bu hususun realitede gerçekleşmiş olduğu görülecektir. Zira tevhidin delilleri insanlara önceden ulaştırılmamış olsaydı, onları dine dâvet eden peygamberlere: "Siz de kimlersiniz? Bize kim tarafından gönderildiniz?" biçiminde

¹ "Mâtürîdî, dinî bilgiyi *hukukî bilgi* (amel bilgisi) ve *itikadî bilgi* (şehâdet bilgisi) şeklinde ikiye ayırmaktadır. O, nakli (sem') hukukî bilginin, akli da itikadî bilginin kaynağı olarak kabul eder." Hanifi Özcan, *Mâtürîdî'de Bilgi Problemi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1993, s. 135 vd. krş. Sönmez Kutlu, "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâtürîdî", *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik* (edit. Sönmez Kutlu), Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2003, s. 41.

² "Eğer Biz onları o Kur'ân'dan önce bir azap ile helâk etseydik mutlaka: 'Ey Rabbimiz! Keşke bize bir peygamber gönderseydin de (böyle) alçalıp rezil olmadan önce âyetlerine uysaydık' derlerdi." Tâhâ 20/134.

³ Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* (nşr. Ahmed Vanlıoğlu-Bekir Topaloğlu), İstanbul: Mizan Yayınevi, IX, 253.

sorular yöneltmeleri gerekirdi. Tebliğin muhataplarının bu tarz bir soruşturmaya ihtiyaç duymamış olmaları, aklî delillerin daha öncesinde kendilerine sunulduğunu, ulûhiyet ve nübüvvet konularında birtakım istidlâl öncüllere sahip bulduklarını göstermektedir. Ona göre Kur'ân'da peygamber göndermeksizin hiç kimseye azap edilmeyeceğinin bildirilmesi⁴ ise bu konuda bir zorunluluk bulunduğuna değil, Allah'ın kullarına olan lütuf ve rahmetinin genişliğine işaret etmektedir. Bu açıklamanın ardından Mâtürîdî, "bilgiye konu olması bakımından nesne ve olayları (umûr): **a)** Duyuların gözlemiyle bedîhî olarak bilinenler; **b)** Tefekkür ve nazar vasıtasıyla idrak edilip anlaşılanlar; **c)** Sadece bildirme ve haber verme yoluyla bilinebilenler" şeklinde üç kısma ayırır.⁵ Ancak din veya ahkâmın bunlardan hangisine karşılık geldiği hususunda herhangi bir bilgiye yer vermez.⁶

Kitâbü't-Tevhîd'de benzer bir tasnife yer veren İmam Mâtürîdî, yukarıda *din ve akıl* arasında kurduğu ilişkinin bir benzerini bu defa da *ahkâm ve vahiy* bağlamında dile getirir. Bu ayrıma göre, duyuların idrak sahası dışında kalan hususlarda iki türlü bilgi elde etme vasıtası mevcuttur. Birincisi, kişinin duyularla algıladığı şeyle *istidlâlde* bulunarak bilinmeyenler hakkında akıl yürütmesi; ikincisi ise duyu algısının dışında kalan şeyin durumu hakkındaki *haberdir*. Diğer taraftan âlemdeki varlık ve olgular hakkında verilen aklî hükümler *mümteni'* (muhal), *vâcip* (zorunlu) ve bu ikisi arasında bulunan *mümkün* (mümkün) olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Aklen *vâcip* ve *mümteni'*, yani gerçekleşmesi *zorunlu* veya *imkânsız* olan şeylerin aksine bir haberin gelmesi söz konusu değildir. Dolayısıyla bu iki kategori, bilgi kaynağı olarak habere muhtaç ve bağımlı bulunmaz. Aklen *mümkün* ise bir halden başka bir hale geçebilen, değişken ve birden çok ihtimâle açık bir yapıya sahiptir. Bu farklı ihtimâllerden herhangi birinin aklen *vâcip* veya *mümteni'* kılınması ise söz konusu değildir. Bu nitelikleri sebebiyle *mümkünler*, haberin konusu olmaya elverişlidir. Peygamberlerin vahiy adıyla insanlara ulaştırdığı haberler, işte bu *mümkünlerin* değişik ihtimâlleri içerisinde en evlâ olanının açıklamasından ibarettir.⁷

İmam Mâtürîdî'nin aklın varlık hakkındaki temel hükümlerine dayanarak *din-ahkâm* ya da *akıl-vahiy* arasındaki ilişkiyi açıklama çabasının bir ürünü olan bu tasnif, onun takipçilerinden Ebû Seleme es-Semerkandî tarafından örneklendirilerek daha açık bir biçimde sunulmaktadır:

⁴ "Biz, bir peygamber göndermedikçe azap edici değiliz." el-İsrâ 17/15.

⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, VIII, 243.

⁶ *Te'vilât* şerhinde aynı ibâreye: "Peygamber gönderilmesi, insanlara bir uyarı ve hatırlatma (tenbîh ve tezkîr) maksadı taşımaktadır" yorumu eklenmiştir. bkz. Alâeddin es-Semerkandî, *Şerhu Te'vilâti'l-Mâtürîdî*, Topkapı Sarayı Ktp., Medine, nr. 179, vr. 513a.

⁷ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi), İstanbul: İSAM Yayınları, 2003, s. 281-282; Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tebsiratü'l-edille* (nşr. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003, II, 21; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İtimâd fi'l-i'tikâd*, Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 3085, vr. 39a.

Genel olarak itikadı üç kısma ayırmamız mümkündür: Aklen *vâcip*, *mümkün* ve *mümteni'*. *Vâcip*, nimet vereni tanımak ve O'na şükürde bulunmak; *mümteni'*, nimet vereni tanımamak ve O'nu inkâr etmek gibi hususlardır. *Mümkün* ise, namazların ve zekâtın ölçüsünü belirlemek gibi dinin hükümlerinin (şerâî) miktarları ile ilgili şeylerdir. Akıl *mümkünü*, *vâcip* veya *mümteni'* ile ilişkilendirmede yetersiz kalması sebebiyle, *mümkün* olan hususları açıklayıp onların *vâcip* ve *mümteni'* ile ilişkisini kurmak⁸ üzere insanlara eşyanın hakikatini öğretecek bir peygambere ihtiyaç hâsıl olmuştur. Şurası bilinen bir gerçektir ki peygamberler, aklen *vâcip* olanı pekiştirmek, aklen imkânsız olanın meydana gelmeyeceğini ortaya koymak ve aklen *mümkün* olanı da açıklamak suretiyle, doğruluklarını ve günahattan korunmuş olduklarını gösteren apaçık deliller ve mücizelerle gelmişlerdir. Çünkü Allah'ın delilleri birbirleriyle çelişmez.⁹

Şu halde *din* kavramıyla ifade edilen Allah'ın varlığı, birliği, kemal sıfatları, O'nun ortağının ve benzerinin bulunmaması, hikmetsiz iş yapmaması vb. hususları *vâcip* veya *mümteni'* kategorisine dâhil eden Mâtürîdiyye'nin, insanın bu konulardaki sorumluluğunun (teklif) temel şartı olarak *aklı* öne çıkarması, vahiy ve nübüvvet gerçeğini yalnızca bir lütuf ve ihsandan ibaret saydığı anlamına mı gelmektedir? Yukarıda zikredilenlerden hareketle bu soruya müspet cevap verebilmek *mümkün* gözükmemektedir. Nitekim insan, kendisine bahşedilen akıl sayesinde iyiyi ve kötüyü, hikmetli ve abes olanı anlar, övgüye değer olan veya yergiyi hak eden fiillerin bir karşılığının olması gerektiğini de takdir eder. Dünya hayatının bir imtihan vesilesi oluşuna, âhiret ve cezanın gerekliliğine hükmeder. Yine, nimet verene şükretmek aklen zorunlu (*vâcip*) olan bir husustur. Nimete nankörlük ise çirkin ve hikmet gereği yasaklanması gereken bir durumdur. Ancak insanoğlu ceza veya mükâfatın, şükürün ve şükre uygun düşen ibadetin mâhiyetini idrak edebilecek bir yaratılışa sahip değildir. Ebü'l-Muîn en-Neseffî'nin ifadesiyle: "Akıl her bir nimet için gerekli olan şükürün kemiyetini anlamaktan âciz olduğu gibi, keyfiyetini idrakten de uzaktır. Keza akıl, yerine getirilmesi gereken bu şükürün cinsini ve vaktini tayin etmek bakımından da kusurludur." Bu noktada kulların, üzerlerine zorunlu olan şükürü eda edebilmeleri ve yüklendikleri teklifin hikmete uygun olabilmesi için, akıllarıyla tespit edemedikleri hususları açıklayan sem'î beyânın kendilerine ulaştırılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır.¹⁰

Ebü'l-Berekât en-Neseffî'nin "elçiler göndermek ve şeriatlar (şerâî) koymak" şeklindeki ifadesinden de anlaşılacağı üzere, Mâtürîdîler'e göre vahyin mebdeî konumunda bulunan *nübüvvet* veya *risâletin* kapsamını, daha çok ilâhî teklifin konusunu teşkil eden emir ve yasaklar, ibadetler ve âhiret hayatında bunların

⁸ "لِيُبَيِّنَ ذَلِكَ وَيَصْرِفَهُ إِلَىٰ حَقِّ مِنَ الْوَاجِبِ وَالْمَمْتَنِّعِ" bk. Ebû Seleme es-Semerkindî, *Ebû Seleme es-Semerkindî ve Akâid Risâlesi* (nşr. ve çev. Ahmet Saim Kılavuz), İstanbul: Emek Matbaacılık, "metin kısmı", s. 9.

⁹ Ebû Seleme es-Semerkindî, *Ebû Seleme es-Semerkindî ve Akâid Risâlesi*, s. 34.

¹⁰ Ebü'l-Muîn en-Neseffî, *Tebşiratü'l-edille*, II, 18-20. Ayrıca bkz. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, V, 368-369.

karşılığı olan mükâfat veya ceza gibi *ahkâm* alanına ait meseleler oluşturmaktadır.¹¹ *Din* terimi ise, daha önce de belirtildiği gibi, akılla kâim kılınmış ve nübüvvete öncelenmiş (vahiy gelmese de bilinebilir) olan hususları ifade etmektedir.

2. Nübüvvetin Gerekliliği

Ahkâm alanının, aklî hükümler içerisinde *mümkün* (aklî imkân) kavramının kapsamına karşılık gelmesi, ahkâm ya da nübüvvetin değeri (gerekliliği)¹² bakımından da mümkün hükmünde bulunduğu anlamına gelmez.¹³ Mâtürîdîler'in yaklaşımında *din* konu itibarıyla aklen vâcip veya mümteni' olan meseleleri kapsadığı halde,¹⁴ din hakkında vahiy göndermek bir zorunluluk değil, lütuftur; yani câiz (mümkün) hükmündedir. Ahkâm bilgisi ise nübüvvet vasıtasıyla insanlara bildirilmesi zorunlu (vâcip) olan konulara tekabül etmektedir.¹⁵

¹¹ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *el-İ'timâd fi'l-i'tikâd*, vr. 38b. krş. Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 274, 285. Kelâmın sem'îyyât bahislerini meydana getiren kabir hayatı ve âhiret hallerine dâir meseleler doğrudan şer'î alan kapsamında bulunmamaktadır. Bununla birlikte söz konusu hususlar vâcip-mümkün, din-ahkâm, ilâhiyyât-sem'îyyât, akıl-nakil ayrımında ikincilere daha yakındır.

¹² Bu çalışmada “nübüvvetin değeri”, “hükmü” ya da “gerekliliği” ifadeleriyle, yukarıda da geçtiği üzere, ilahî bir fiil olan “peygamber gönderme” meselesine işaret ediyoruz. Klasik metinlerdeki tartışma, tıpkı salah-aslah konusunda olduğu gibi, bu bağlamda cereyan etmektedir. İnsanların peygamberlere olan ihtiyacı noktasında kelâm bilginleri arasında bir ihtilaf söz konusu değildir. Zira bütün mezhepler insanlığın dinî ve hatta bazı dünyevî meselelerde peygamberlerin rehberliğine muhtaç olduğu gerçeğini kabul etmektedir.

¹³ Krş. Sönmez Kutlu, “Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâtürîdî”, s. 43. Ebü'l-Muîn en-Neseî'nin “risâlet mümkünler sahasındadır” (أَنَّ الرِّسَالَةَ فِي حَيْزِ الْمُمْكِنَاتِ) şeklindeki ifadesi, “müstahil (imkânsız) veya abes kâbilinden değildir, mümkündür” biçiminde anlaşılabilirliği gibi, daha önce verilen tasnifler göz önüne alınarak, “zorunlu tutma, mahzurlu görme, serbest bırakma veya yasaklama tarzında dinî yükümlülüğün konusunu teşkil eden aklen mümkün durumlara mütealliktir” şeklinde de yorumlanabilir. Nitekim müellifin bir sonraki fasla “Risâlet Mümkünlerden mi Yoksa Vâcipler Cümlesinden midir?” başlığını vermesi, bu ikinci kısımda konunun farklı bir açıdan (nübüvvetin kapsamı açısından değil, değeri açısından) ele alındığını göstermektedir. bk. Ebü'l-Muîn en-Neseî, *Tebîrâtü'l-edille*, II, 7, 11-12.

¹⁴ Ebü'l-Berekât en-Neseî, Allah'a imanın aklen vâcip olduğu hususunda Ebü Hanîfe'nin: “Göklerin ve yerin, kendi nefsinin ve başkalarının yaratılışını görüp de yaratıcısını tanımayan kimsenin, (kendisini haklı çıkaracak) hiçbir mâzereti olamaz”, “Şâyet Allah peygamber göndermeseydi, yine de insanların akılları vâsıtasıyla O'nu bilmeleri kendileri için bir zorunluluk olurdu” dediğini naklederek: “Ehl-i sünnet'e mensup üstatlarımızın görüşü de bu yöndedir” yorumunu yapar (bkz. Ebü'l-Berekât en-Neseî, *el-İ'timâd fi'l-i'tikâd*, vr. 75a-b). Ayrıca Allah'ın sıfatlarının aklen vâcip oluşu hakkında bkz. Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 70.

¹⁵ Kanaatimizce nübüvvetin konusu ile değeri arasındaki bu fark belirtilmeden ve aynı paralelde din ile ahkâm (şariat) ayrımı dikkate alınmadan gerek Mâtürîdiyye'nin nübüvvet anlayışının tutarlı bir tasvirini yapabilmek, gerekse onlara göre nübüvvetin aklî hükmünün (vâcip, mümkün, mümteni') ne olduğunu söyleyebilmek oldukça güçtür. Nitekim sözünü ettiğimiz güçlük, konuyu ele alan bazı araştırmacıların çalışmalarına da yansımış görünmektedir. bkz. Emrullah Yüksel, *Sistemik Kelâm*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2005, s. 132-133; S. Sabri Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, İstanbul: İnsan Yayınları, ts., s. 89; Mustafa Can, “Mâtürîdî'ye Kadar Nübüvvete Karşı Çıkanlar ve Mâtürîdî'de Nübüvvet Anlayışı” (doktora tezi, Marmara Üniversitesi SBE) 1997, s. 64; Adile Tahirova, “Kâdî Abdülcebbar ve Ebü'l-Muîn en-Neseî'ye Göre Nübüvvetin Gerekliliği” (doktora tezi, Marmara Üniversitesi SBE), 2004, s. 137, 231.

Nübüvvetin sübutu hususunda müttetik olan İslâm bilginlerinin, nübüvvetin gerekliğı meselesinde iki gruba ayrıldığını söyleyen Ebü'l-Muîn en-Neseî, Ebü'l-Abbâs el-Kalânîsî (ö. IV/X yüzyıl başları [?]) dışındaki erken dönem sünî kelâmcılar ile Eş'arîler'in (Ehl-i hadis kelâmcıları)¹⁶ Allah'ın peygamber göndermesini *mümkünler* çerçevesinde değerlendirdiklerini kaydeder. Ebü'l-Muîn en-Neseî, bu görüşün arka planında hikmet ve sefehin, hüsün ve kubhun sadece vahiy yoluyla bilinebileceğı, bunlara vâkıf olma açısından aklın bir âlet sayılamayacağı düşüncesinin yer aldığını söyler.¹⁷ Kuşkusuz insan fiilleri ile teklife konu olan durumların iyi veya kötü, faydalı veya zararlı oluşunun sebebi ve kaynağı olarak vahiy esas alındığı takdirde, hangi fiillerin iyi ve helâl, hangilerinin ise kötü ve haram olduğu ya da bunları işlemekten dolayı nasıl bir sorumluluğun doğacağı gibi hususlar ancak ilahî beyânın insanlara ulaştırılmasından sonra ortaya çıkacağı için, bunun öncesinde peygamber gönderilip gönderilmemesi aklî açıdan eşit bir konumda bulunur. Bir tarafın diğerine ağır gelmesini icap ettirecek herhangi bir gereklik ya da mahzur söz konusu olmaz.¹⁸

Diğer taraftan şer'î bilgi (vahiy) gelmeden önce de aklın, eşyanın güzellik ve çirkinliğı, nimet verene şükretmenin zorunluluğı vb. hususları kendiliğinden anlayabileceğı fikrini benimseyenler, nübüvvetin aklen *vâcip* olduğu hükmünü vermektedir.¹⁹ Ebü'l-Muîn en-Neseî konunun sonunda: "Üstat Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin ve ashâbımızdan (Hanefiler) hüsün ve kubhun aklîliğini benimseyenlerin tamamının kanaati bu yöndedir" diyerek Mâtürîdiler'in aynı kanaati paylaştığını belirtir.²⁰ Ebü'l-Berekât en-Neseî ise bu konuda: "Peygamber göndermek ashâbımızın kelâmcılarının muhakkiklerine göre vâcipler kategorisindedir" değerlendirmesinde bulunur.²¹

Burada sözü edilen *zorunluluğun* (vücûb) yanlış anlaşılması gerektiğinin üzerinde duran Ebü'l-Muîn en-Neseî, peygamber göndermenin vâcip olduğu görüşünü benimseyenlerin "herhangi birinin Allah'ı buna mecbûr kılması veya O'nun kendi zâtını zorlaması" anlamını kastetmediklerini belirtir. Bilakis onlar bu tâbirle "risâletin realitedeki tahakkukunu" tekit etmek istemişlerdir. Dolayısıyla buradaki *vücûb* lafzı, zikredilen şeyin mevcûdiyetinin kesinliğini, onun mutlaka var olduğunu veya varlığının imkânsız (mümteni') olmadığını ifade etmektedir. Ebü'l-Muîn, bu te'vîli desteklemek üzere Zât-ı Bârî için kullanılan *vâcibü'l-vücûd* (varlığı zorunlu) nitelemesini örnek gösterir. Allah'a nispet edilmesinde kelâmcılar

¹⁶ Neseî'nin "Ehl-i hadis kelâmcıları" tabirini zaman zaman Eş'arîleri de kapsayacak şekildeki kullanımı için bkz. Ebü'l-Muîn en-Neseî, *Tebîrâtü'l-edille*, II, 127, 252, 437, 502.

¹⁷ Ebü'l-Muîn en-Neseî, *Tebîrâtü'l-edille*, II, 11-12.

¹⁸ Krş. S. Sabri Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, s. 78; Mehmet Kalaycı, *Tarihsel Süreçte Eşarîlik Maturidilik İlişkisi*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013, s. 314, 318.

¹⁹ Ebü'l-Muîn en-Neseî, *Tebîrâtü'l-edille*, II, 12; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *el-İ'timâd fi'l-i'tikâd*, vr. 38b.

²⁰ Ebü'l-Muîn en-Neseî, *Tebîrâtü'l-edille*, II, 28.

²¹ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *el-İ'timâd fi'l-i'tikâd*, vr. 38b.

tarafından bir sakınca görülmeyen bu ifade ile Cenâb-ı Hakk'ın varlığı ve gerçekliğinin kesinliği, O'nun mutlaka mevcut olduğu kastedilmektedir. Yoksa bu niteleme, başka birinin var olma hususunda Allah'a herhangi bir mecburiyet yüklemesi (vücûb alellâh) anlamını taşımaz.²²

Mâtürîdîler'e benzer şekilde, Mu'tezile'ye göre de peygamber göndermenin değeri bakımından *vâcip* hükmünde bulunduğunu belirten Ebü'l-Muîn en-Nesefî, bu noktada Mu'tezile ile kendi görüşleri arasındaki çok ince bir ayrıntıya dikkat çekme gereği duyar. "Mezhebimizin mensuplarından bu meselede söz söyleyecek olanın son derece basiretli davranması gerekir. Zira burada, risâleti ispat etmek isterken *aslah* fikrini savunur duruma düşme tehlikesi vardır" diyerek Mâtürîdiyye kelâmcılarını uyaran Nesefî, Mu'tezile'nin risâleti *vâcip* görmesinin arka planında, onların *aslah* prensibinin, yani "kul için en iyi ve faydalı olanı yaratmanın Allah açısından bir zorunluluk olduğu düşüncesinin" yattığını belirtir.²³ Halbuki Mâtürîdiyye, hüsün ve kubhun aklîliği prensibinden hareketle risâleti zorunlu görmekte, bunu da "Allah'ın hikmetinin gerektirdiği bir gerçeklik" şeklinde yorumlamaktadır.²⁴

Nitekim tabiattaki iyilik ve kötülüğü kendi kendine fark eden, mahlûktan hareketle Hâlık'ı tanıyan, nimet verene şükretmenin lüzumunu gören, evrendeki mükemmel düzenin boşu boşuna var edilmediğini düşünerek bir imtihan fikrine ulaşan insan aklının fûrûa ilişkin sorularının yanıtı kalması, varılacak menzili önceden görerek çıktığı yolculukta karşılaştığı yol ayrımlarında (imkân) kılavuzsuz bırakılması Cenâb-ı Hakk'ın hikmetiyle bağdaşır bir durum değildir.²⁵ Aksine böylesine bir başıboş bırakma, her şeyi bilen ve gören, her şeye güç yetiren bir Tanrı hakkında düşünülmesi muhal olan abes işler kabilindedir. Bu sebeple *din* (ilâhiyyât/*vâcip* ve müstahiller) alanından haber vermesi Allah'ın bir lütuf ve

²² Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tebşiratü'l-edille*, II, 12.

²³ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tebşiratü'l-edille*, II, 28. Mu'tezile'ye göre nübüvvetin hükmü hakkında bkz. Muzaffer Barlak, *Kelâmda Nübüvvet Tartışmaları*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015, s. 64-65, 96-101.

²⁴ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tebşiratü'l-edille*, II, 12. Mâtürîdîler'in nübüvvetin gerekliliği görüşü, vücûb ve lüzûm fikrine dayanması sebebiyle Eş'arîler'den ziyade Mu'tezile'ye daha yakın durmaktadır. Bununla birlikte Mu'tezile'nin nübüvvet anlayışı, Allah üzerine ahlakî bir zorunluluk yükler. Mâtürîdîler açısından ise ahlakî olmaktan ziyade varoluşsal ve tabii bir zorunluluktan bahsetmek daha isabetli olacaktır. Burada nübüvvetin zorunlu oluşu, Allah'ın kudretinin sınırlandırılması anlamına gelmez. Onlar, peygamber göndermeyi (bi'set) Allah'ın yerine getirmesi gereken *bir fiil* olarak değil, muhtemelen O'nun hikmetinden kaynaklanan yetkin sıfatlarının bir yansıması olarak görmektedir. Bu durum, cömert bir adamın, aksini yapmaya muktedir olduğu halde daima iyilik ve yardımseverlikte bulunmasına benzetilebilir. Bu durumda başkalarına iyilikte bulunmak söz konusu kişiye mahsus ahlakî bir yükümlülük değil, fakat onun cömertlik sıfatının gerektirdiği bir hal olmuş olur. krş. Şerafeddin Gölcük-Süleyman Toprak, *Kelâm*, Konya: Tekin Kitabevi, 1998, s. 295; S. Sabri Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, s. 87.

²⁵ "Gözleri görmeyen birini, istediği yere götürecektir olan yola yönlendiren bir kimsenin, yoldaki çukur ve tehlikelere düşmemesi için onu sağa sola sapmaktan alıkoyması, bu şahsın hikmetinin bir göstergesi sayılır." bkz. Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İtimâd fi'l-İtikâd*, vr. 38b.

ihşânı olarak değerlendirilip aklî hüküm bakımından *câiz* (mümkün) kategorisinde ele alındığı halde; ahkâm (sem'iyât/mümkünler) alanına ait bilgileri içeren *nübüvvet*, ilâhî hikmetin bir gereği olarak *aklen vâcip* kabul edilmektedir.

Mâtürîdiyye bilginleri aklen mümkün olan iş ve durumlara karşılık gelen *ahkâm* alanında insanları bilgilendirmenin gerekliliği hususunda hem fikirdir. Bununla birlikte onlardan bir kısmının bu konuda açıkça *vâcip* hükmünü vermekte mütereddit davrandıkları görülmektedir. Hatta bizzat İmam Mâtürîdî'nin de *vücûb* lafzı yerine, nübüvvet müessesesinin insanlar için *olmazsa olmaz* bir konumda bulunduğunu anlatmak üzere "risâletin lüzûmu", "aklî zarûret", "akılların peygamberlere olan ihtiyacı" gibi daha ihtiyatlı ifadeler kullanmayı tercih etmesi dikkat çekicidir.²⁶

Ebü'l-Muîn en-Neseffî'nin çağdaşları arasında yer alan Ebû Şekûr es-Sâlimî: "Allah'ın insanlara vahyini ulaştırması ve onlara peygamber göndermesi hikmet bakımından vâcip, şeriat bakımından da sabittir" yorumunu yaparken;²⁷ "Peygamber göndermek Ehl-i hakkın çoğunluğuna göre mümkünâttandır. Ashâbımızdan bir grup ise bunun hikmetin gereği olarak vâcip olduğunu söylemiştir"²⁸ değerlendirmesinde bulunan Nûreddin es-Sâbûnî, bu meselede genel Mâtürîdî anlayıştan ayrılanlar arasında yer alır. Nübüvvetin lüzumuna inanmakla birlikte, Allah hakkında sınırlayıcı bir dilin kullanılmasını isabetli bulmadığı görülen Sâbûnî, mezhebin çoğunluğuna teşmil ettiği kendi yaklaşımını ise şöyle temellendirir:

Ashâbımızın çoğunluğu, aslah olanı yaratmanın Allah için zorunlu (vâcip) olduğu biçimindeki Mu'tezilî düşünceyi akla getirmemesi için, risâletin gerekliliği konusunda *vâcip* ifadesini kullanmaktan kaçınmışlardır.²⁹

Nûreddin es-Sâbûnî'nin yakın takipçisi olan Ebü'l-Berekât en-Neseffî'nin *el-Umde* adlı eserinde "peygamber göndermek *mümkün*, hatta *vâciptir*" şeklinde müphem bir ifade kullanması da İmam Mâtürîdî'nin çizdiği çerçevede Ebü'l-Muîn en-Neseffî tarafından geliştirilen nübüvvet anlayışının, Ehl-i sünnet çevrelerinin *kâdir-i mutlak* ve *fâil-i muhtâr* Allah tasavvuru açısından bazı çekinceleri barındırdığını göstermektedir.³⁰ Nitekim Mâverâünnehir Hanefî kelâmcılarının (Mâtürîdîler) ortak kanaatine göre peygamber göndermenin Allah'ın hikmetinin gerekleri arasında yer aldığını, peygamber göndermemesinin ise imkânsız (müstahil) olduğunu belirten İbnü'l-Hümâm da bu yaklaşımın netice itibariyle

²⁶ Bkz. Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 275, 278-279, 280.

²⁷ Ebû Şekûr es-Sâlimî, *et-Temhîd fî beyâni't-tevhîd*, vr. 57b.

²⁸ Nûreddin es-Sâbûnî, *el-Kifâye fî'l-hidâye*, vr. 36a.

²⁹ Nûreddin es-Sâbûnî, *el-Kifâye fî'l-hidâye*, vr. 37b. krş. Nûreddin es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akâidi* (çev. Bekir Topaloğlu), Ankara 1998, s. 103.

³⁰ Ebü'l-Berekât en-Neseffî, *İslâm İncancının Ana Umdeleri (el-Umde Tercümesi)* (nşr. ve çev. Temel Yeşilyurt), Malatya: Kubbealtı Yayıncılık, 2000, s. 49; Ebü'l-Berekât en-Neseffî, *el-İtimâd fî'l-İtikâd*, vr. 38a.

Mu'tezile'nin *aslah* fikriyle örtüştüğünü ve daha farklı bir düşüncenin ürünü olarak değerlendirilemeyeceğini savunur. Ebü'l-Berekât en-Neseffî'nin *el-Umde*'deki ifadesine de değinen İbnü'l-Hümâm, müellifin "peygamber göndermek vâciptir" sözüyle "peygamber göndermek mümkündür" şeklindeki önceki ifadesini tefsir ettiğini, bununla birlikte müellifin cümlelerin zâhirî mânasının aksini kastetmiş olmasının da imkân dâhilinde bulunduğunu söyler. Çünkü İbnü'l-Hümâm'a göre doğru olan görüş, nübüvvetin Allah'ın lütuf, rahmet ve fazlının bir eseri olarak (mümkün) kabul edilmesidir.³¹

Yine Ebü'l-Berekât en-Neseffî'nin çağdaşı olan Rükneddin es-Semerkindî de risâletin *aklen câiz* kategorisinde yer aldığını, ancak *sem'î* bakımdan ele alındığı takdirde *vâcip* olarak değerlendirilebileceğini kaydeder.³² Son dönem Mâtürîdiyye kelâmcılarından sayılan Abdülatîf el-Harputî de bu hususta: "Bazı Hanefî âlimlerine göre nübüvvet, ilâhî hikmetin muktezâsı olduğundan vâciptir. Daha önce geçtiği gibi Ehl-i sünnet'e göre Allah için bir gereklilik (vücûb alellâh) söz konusu değildir. Binâenaleyh Ehl-i sünnet'e göre nübüvvetin hükmü, Allah tarafından kullarına bir lütuf ve rahmet oluşudur" sözleriyle Eş'arîler'in bu konudaki meşhur görüşünü tekrarlar.³³

Muhtemelen Ebü'l-Muîn en-Neseffî'nin talebelerinden biri olan Alâeddin el-Üsmendî ise *Ehl-i hadis kelâmcıları* şeklinde nitelendirdiği Eş'arîler'in, nübüvveti Allah'ın hikmeti açısından vâcip değil câiz olarak değerlendirdiklerini, ancak kelâmcıların büyük çoğunluğunun onların aksine risâletin vâcip olduğu kanaatini taşıdığını söyler. Hikmet gereği vâcip olmanın, Allah'ın kendi kendisine ya da bir başkasının O'na zorunlu kılması anlamına gelmediği vurgusunu yineleyen Üsmendî'ye göre buradaki *vücûb* kavramı, "hikmetin bir neticesi (kaziyyetü'l-

³¹ İbnü'l-Hümâm, *el-Müsâyere* ("Kemâleddin el-Makdisî, *el-Müsâmere Şerhu'l-Müsâyere fi'l-akâidi'l-münciye fi'l-âhire* [nşr. Mahmûd Ömer ed-Dimyâtî], Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2002" ile birlikte), s. 188-189. "Muhakkik İbnü'l-Hümâm'ın *Müsâyere*'deki tahkîkine göre, kavli-i mezkûr vücûbu müstelzim olmasıyla Mu'tezile kavline râcîdir. Yalnız edebe riâyetle *vücûb alellâh* ibâresi tasrîh olunmamıştır. Tahkîk-i mezkûra mebnî kavli-i mezkûr bu kitapta Mu'tezile kavliyle birleştirilmiştir" (Abdülatîf el-Harputî, *Tenkîhü'l-kelem fi akâidi ehli'l-İslâm* [nşr. İbrahim Özdemir-Fikret Kahraman], Elazığ: Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları, 2000, s. 233). Mu'tezile ile Mâtürîdiyye'nin konuya yaklaşımları arasındaki farka değinen Ebû Şekûr es-Sâlimî'nin şu değerlendirmesi ise ilk olarak İbnü'l-Hümâm tarafından dillendirilen, Abdülatîf el-Harputî tarafından da desteklenen yukarıdaki itiraza bir cevap niteliği taşımaktadır: "Ehl-i Sünnet'e göre *icap*, yani bir şeyi zorunlu kılma yetkisi Cenâb-ı Hakk'a mahsustur. Mu'tezile ise bu görüşün aksine, hikmet ve akıl yoluyla getirilen zorunluluğun, Allah tarafından verilen *vâcip* hükmüyle aynı değeri taşıdığını savunur. Dolayısıyla Hanefî usûlcü ve kelâmcıların hakîkatten daha ziyade mecâzî bir bağlamda kullandıkları *hikmet gereği vâcip* (el-vücûb mine'l-hikme) sözü aslında "terk edildiği takdirde kötü (kabih) olmak", *hikmet gereği câiz* ifadesi "yapıldığında abes (sefeh) olmamak", *muhal* terimi ise "ispâtı hikmet ya da câiz olmamak" anlamına gelmektedir." Ebû Şekûr es-Sâlimî, *et-Temhîd fi beyâni't-tevhîd*, vr. 124a-b.

³² Rükneddin es-Semerkindî, *el-Akîdetü'r-Rükniyye*, s. 95.

³³ Abdülatîf el-Harputî, *Tenkîhü'l-kelem*, s. 233. krş. Hikmet Yağlı Mavil, *Eş'arî*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016, s. 87.

hikme) olarak mutlaka gerçekleşmek, yokluğu hikmete muhalif olmak” demektir.³⁴ Alâeddin el-Üsmendî'nin çağdaşı bir diğer Mâtürîdî âlimi Ebü's-Senâ Mahmûd el-Lâmişî ise aynı hususu daha ihtiyatlı bir dille ifade etmeyi tercih eder. Allah Teâlâ'nın peygamberler göndermesinin fiilen gerçekleşmiş bir durum olduğunu belirten Lâmişî'ye göre, “ulemânın önde gelen simaları” risâleti, O'nun hikmetinin gereklerinden (muktezâ) biri olarak kabul ederken, kelâmcıların büyük çoğunluğu onu aklen mümkün olan hususlar arasında saymıştır.³⁵

Diğer taraftan Ömer en-Nesefî'nin: “Peygamberler göndermede hikmet vardır”³⁶ şeklindeki ifadesinin nübüvvetin vâcip oluşuna işaret ettiğini kaydeden Teftâzânî, yukarıda zikredilen bazı bilgilerin aksine, bu meselede Mâtürîdiyye'nin anlayışını benimsemiş görünmektedir.³⁷

Peygamber gönderme, Allah'ın üzerine düşen bir görev ve sorumluluk (vücüb alellâh) mânasında değil, fakat taşıdığı hikmet ve maslahatlar dolayısıyla hikmetin gerektirdiği bir durum olma anlamında vâciptir. Zira peygamberlerin nübüvvetle görevlendirilmesi ne Sümeniyye ve Berâhime'nin iddia ettiği gibi gerçekleşmesi aklen imkânsız (mümteni') bulunan hususlardandır ne de bazı kelâmcıların (Eş'ariyye) düşündüğü gibi iki tarafı birbirine eşit olan aklî imkân hükmündedir.³⁸

Sonuç

Klasik kelâm düşüncesinde nübüvvet meselesinin yerini doğru tespit edebilmek için peygamberlik ve vahiy olgusunun içerik (kapsam) açısından ve gereklilik (hüküm) açısından olmak üzere iki ayrı yönden ele alınması gerekmektedir. Bu bakımdan beşeriyete sunduğu bilgisel içerik dikkate alındığında, *akliyyât* ile *sem'iyât* şeklinde kategorik bir ayrıma gitmeyen Selefi-Eş'arî kanada mensup bilgilerin aksine, İmam Mâtürîdî ve takipçilerinin nübüvveti teolojik bilginin değil, ahkâm bilgisinin kaynağı olarak konumlandıkları görülür.

³⁴ Alâeddin el-Üsmendî, *Lübâbü'l-kelem* (nşr. M. Sait Özervarlı), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları, 2005, s. 101.

³⁵ Ebü's-Senâ el-Lâmişî, *et-Temhîd li-kavâidi't-tevhîd* (nşr. Abdülmecîd Türkî), Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 1995, 86. krş. Habbâzî, *Kitâbü'l-Hâdî fi usûli'd-dîn* (nşr. Adil Bebek), İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2006, s. 205.

³⁶ Ömer en-Nesefî, “Metnü'l-Akâidi'n-Nesefiyye” (*Mecmu'u'l-mütüni'l-kebîr*, Kahire, 1378/1958" içerisinde), s. 32.

³⁷ S. Sabri Yavuz, Teftâzânî'nin “peygamber göndermenin hikmet gereği vâcip olduğu” şeklindeki görüşüyle genel Eş'arî anlayıştan ayrıldığını kaydeder, ancak onun bu yaklaşımı ile Ebü'l-Muîn en-Nesefî'nin yorumu arasındaki ifade ve ibâre benzerliğine değinmez. bkz. S. Sabri Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, s. 78; Kılıç Aslan Mavil, “Klasik Dönem Mâtürîdiyye Kelâmında Te'vîl Anlayışı”, (Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2012), s. 161-170.

³⁸ Teftâzânî, *Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefiyye* (nşr. Muhammed Adnan Derviş), yy. ts., s. 206. *Hikmet* kelimesinin *sem'* ve *nas* kavramlarının mukabili olarak *aklî gereklilik* anlamında kullanımı için bkz. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, III, 259.

Mâtürîdîler'e göre aynı anlamda kullanılan iman, islâm ve din terimleriyle de ifade edilen inanç sahasına (akliyyât) dair Allah'ın varlığı, birliği ve sıfatları, yaratma ve ilahî fiiller, kader ve irâde bahisleri, teklif, isimler ve hükümler, vahiy indirme ve peygamber gönderme vb. meselelerde öncelikli ve temel bilgi kaynağı akıl ve istidlâldir. İbadetler, helal ve haramlar, dinî hukuk ve cezalar –ayrıca ilahî yargılamanın zaman ve zeminini teşkil eden kabir ve âhiret hayatına ait hususlar ile kelâm sistematiğinde doğrudan bir karşılığı bulunmayan melek, cin, şeytan vb. metafizik varlıklar– ise aklî delâletin tek yönlü ve kesin hükmünün (vücûb) ötesinde çok yönlü ve farklı ihtimallere açık (imkân) bir mâhiyet taşır. Dolayısıyla bunlar aklın dışında bulunan ve doğruluğundan şüphe duyulmayan diğer bir bilgi kaynağı olan vahye bağlı olarak bilinebilen meselelere (sem'iyât) karşılık gelmektedir. Şu halde bilgisel içeriği bakımından peygamberlerin getirdiği bilgiler daha çok *aklî mümkünler* sahasına ait cüzî meselelerden (ahkâm/şeriat) meydana gelmektedir.

Peygamberlik kurumuna değeri ya da gerekliliği açısından bakıldığında ise insanların bireysel ve toplumsal yaşamlarının sorunsuz bir şekilde sürdürebilmeleri peygamberlerin getireceği norm ve ilkelere bağlı olduğundan, nübüvvet insanlar için adeta olmazsa olmaz bir zorunluluk halini alır. İnsanların bedihî bilgileri üzerine inşa ettikleri aklî istidlâller vasıtasıyla ulaştığı tek yönlü (vacip-müstahil) bilgilerin dışında kalan ahkâm bilgisine olan bu kuvvetli ihtiyaç, nübüvveti (irsâlü'r-rusul) ilahî bir fiil olarak da zorunlu hale getirmektedir. Peygamber göndermenin (risâlet) hikmet gereği *vâcip* olduğunu savunan Mâtürîdîler'e göre, cömert bir insanın kendinden kaynaklanan bir iyilik (hikmet) sebebiyle ikramda bulunması örneğinde olduğu gibi, Allah da hikmetin zıddı olan sefahin zâtına yaraşmaması dolayısıyla insanları hiçbir zaman uyarıcısız bırakmamıştır. Bu noktada Mu'tezile'nin *salâh ve aslah* prensibinden kaynağını alan ilahî fiillerin ahlakî zorunluluğu (vücûb alellâh) görüşüyle örtüşme tehlikesine rağmen nübüvvetin *vâcip* olduğunu dile getirmekten çekinmeyen ilk dönem Mâtürîdiyye âlimlerinin aksine geç dönem bazı bilginlerin Eş'arî yaklaşımı takip etmeyi daha güvenli bir tavır olarak gördükleri anlaşılmaktadır. Benzer pek çok kelâmî meselede karşımıza çıkan bu tavır değişikliği İslâm düşüncesinde tesirini giderek arttıran muhafazakâr sünnilik (Selefi-Eş'arî düşünce) karşısında bir tür geri adım olarak değerlendirilebileceği gibi, söz konusu durumu Mâtürîdîliğin anavatanı olan Mâverâünnehir'den koparak batı coğrafyasına taşınmak zorunda kalmasının doğurduğu olumsuz sonuçlar arasında saymak da mümkündür.

Nübüvvet *vâcip* hükmünün verilmesinin, Cenâb-ı Hakk'ı aklî hikmete göre iş yapmak durumunda bulunan bir varlık şeklinde tanımlamayı gerektirdiği açıktır. Merkezinde selefi düşüncenin yer aldığı bir Ehl-i sünnet tasavvuru açısından aklî nakle önceleyen bu tür bir yaklaşımın fazlasıyla iddialı bir tutum olduğu da söylenebilir. Mâtürîdîler'in hüsun-kubuh konusunda Mu'tezile ile benzer bir görüşe sahip olmaları, bu iki mezhebi nübüvvet konusunda da benzer bir kanaate

götürmektedir. Kuşkusuz inanç olgusunun aklî bir içerik taşıması, bu sebeple kendilerine peygamberin daveti ulaşmayan kimselerin Allah'a imanla mükellef sayılması, Mâtürîdî düşüncede dinî teklifin nübüvvetle başlayan bir süreç olmadığını göstermektedir. Ancak Mâtürîdîler'de hüsün-kubuh, nübüvvet ve teklif ilişkisi konusunda etraflı bir değerlendirme yapabilmek için daha kapsamlı bir araştırmaya ihtiyaç bulunmaktadır. Mamafih Allah'a imanı vahiy öncesi aklî bir zorunluluk kabul eden Mâtürîdîliğin benzer bir biçimde nübüvveti de zorunlu görmesinin arka planında, dinî hayatta felsefî kanaatler (inanç) ile ritüel ve pratikler (amel) arasında bir kopuşa meydan vermeme, şeriat öncesi ve sonrası gibi bir ayrımla seküler alanlar yaratmama ve akıl ile nakli birbirini tamamlayan unsurlar olarak insanlık tarihi boyunca daima bir arada düşünme gibi gayelerin yattığı gerçeği de gözlerden irak tutulmamalıdır.

Kaynakça

- Barlak, Muzaffer, *Kelâmda Nübüvvet Tartışmaları*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- Can, Mustafa, "Mâtürîdî'ye Kadar Nübüvvet Karşı Çıkanlar ve Mâtürîdî'de Nübüvvet Anlayışı" (doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü) 1997.
- Gölcük, Şerafeddin-Toprak, Süleyman, *Kelâm*, Konya: Tekin Kitabevi, 1998.
- Habbâzî, Muhammed el-Hocendî, *Kitâbü'l-Hâdî fi usûli'd-dîn* (nşr. Adil Bebek), İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2006.
- Harputî, Abdüllatif, *Tenkîhü'l-kelem fi akâidi ehli'l-İslâm* (nşr. İbrahim Özdemir-Fikret Kahraman), Elazığ: Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları, 2000.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâleddin, *el-Müsâyere*, ("Kemâleddin el-Makdisî, *el-Müsâmere Şerhu'l-Müsâyere fi'l-akâidi'l-münciye fi'l-âhire* [nşr. Mahmûd Ömer ed-Dimyâtî], Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002" ile birlikte).
- Kalaycı, Mehmet, *Tarihsel Süreçte Eşarilik Maturidilik İlişkisi*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Kutlu, Sönmez, "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmâm Mâtürîdî", *İmâm Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik* (edit. Sönmez Kutlu), Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2003, 17-55.
- Lâmişî, Ebü's-Senâ, *et-Temhîd li-kavâidi't-tevhîd* (nşr. Abdülmecîd Türkî), Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 1995.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed, *Kitâbü't-Tevhîd* (nşr. Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları, 2003.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* (nşr. Ahmed Vanlıoğlu-Bekir Topaloğlu), İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005-2010, I-XVII.
- Mavil, Kılıç Aslan, "Klasik Dönem Mâtürîdiyye Kelâmında Te'vîl Anlayışı", Yayımlanmamış doktora tezi, Marmara Üniversitesi SBE, 2012.
- Nesefî, Ebû Hafs Ömer, "Metnü'l-Akâidi'n-Nesefiyye", *Mecmu'u'l-mütüni'l-kebîr*, Kahire, 1378/1958" içerisinde, 29-35.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât, *el-İtimâd fi'l-istikâd*, Süleymaniye Ktp., Fatih, nr. 3085.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât, *İslâm İncancının Ana Umdeleri (el-Umde Tercümesi)* (nşr. ve çev. Temel Yeşilyurt), Malatya: Kubbealtı Yayıncılık, 2000.

- Neseffî, Ebü'l-Muîn, *Tebsiratü'l-edille fî usûli'd-dîn* (nşr. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003, I-II.
- Nûreddin es-Sâbûnî, *el-Kifâye fi'l-hidâye*, Süleymaniye Ktp., Laleli, nr. 2271.
- Nûreddin es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akâidi* (nşr. ve çev. Bekir Topaloğlu), Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1998.
- Özcan, Hanifi, *Mâtürîdî'de Bilgi Problemi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1993.
- Sâlimî, Ebû Şekûr Muhammed, *et-Temhîd fî beyâni't-tevhîd*, Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb, nr. 525.
- Semerkindî, Alâeddin, *Şerhu Te'vîlâtî'l-Mâtürîdî*, Topkapı Sarayı Ktp., Medine, nr. 179.
- Semerkindî, Ebû Seleme, *Ebû Seleme es-Semerkindî ve Akâid Risâlesi* (nşr. ve çev. Ahmet Saim Kılavuz), İstanbul: Emek Matbaacılık, 1989.
- Semerkindî, Rükneddin, *el-Akâidetü'r-Rükniyye fî Şerhi lâ ilâhe illallâh Muhammedün Rasûlullâh* (nşr. Mustafa Sinanoğlu), İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları, 2008.
- Tahirova, Adile, "Kâdî Abdülcebâr ve Ebü'l-Muîn en-Neseffî'ye Göre Nübüvvetin Gerekliliği" (doktora tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), 2004.
- Teftâzânî, Sa'deddin, *Şerhu'l-Akâidi'n-Neseffîyye* (nşr. Muhammed Adnan Derviş), yy. ts.
- Üsmendî, Alâeddin, *Lübâbü'l-keîâm* (nşr. M. Sait Özervarlı), Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları, 2005.
- Yağlı Mavil, Hikmet, *Eş'arî*, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Yavuz, S. Sabri, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, İstanbul: İnsan Yayınları, ts.
- Yüksel, Emrullah, *Sistemantik Kelâm*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2005.